

Amerika Birleşik Devletleri'nin Gayri Resmi Kuşunun
İsmini Nasıl Bir Ortadoğu Ülkesinden Aldığının Hikâyesi

GIANCARLO CASALE

Ahmet Vefık Paşa Bursa
Devlet Tiyatrosu

UĞUR OZAN ÖZEN

Rosa Luxemburg, Emperyalizm ve Osmanlı Devleti

Ateş Uslu ile Son Çıkan Kitabı “Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi” Üstüne Söyleşi

“GENİŞ BİR KAPSAMI OLUP SORUNSAĞI BULUNMAYAN BİR KİTAP İSTER İSTEMEZ HANTAL BİR BİLGİ YİĞİNİ HALİNE GELECEKTİR. BEN KİTAPTA SİYASAL DÜŞÜNCE ESERLERİNİ TOPLUMSAL BİR ÇERÇEVEDE ELE ALIRKEN SINIFSAĞ SÖMÜRÜ VE PATRİYARKAL TAHAKKÜM İLİŞKİLERİNİ GÖRÜNÜR KILMAYA ÇALIŞIYORUM”.

SÖYLEŞİ: SİNAN YILDIRMAZ

Öncelikle Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi’nin hikâyesini sizden dinleyelim derseniz...

Her kitabın öyküsü çok katmanlıdır, bununki de öyle... Son dört yılımı alan bir yazım süreci var; bu süre boyunca neredeyse yalnızca bu işle uğraştım, pek çok öğrencim de bu nedenle onları ihmal ettiğimi söyleyecektir belki. Biraz daha geniş bir çerçeveden bakınca, düşünce tarihi alanında çeşitli dersler verdiğim on yıllık bir süre var. Bir de üniversiteye başladığım dönemlerden itibaren siyasal düşünceler tarihine duyduğum ilgiden bahsedebiliriz. Özetle, bu kitaplar yirmi yıllık bir hayalin, on yıldır verdiğim derslerin ve dört yıllık bir yazım sürecinin sonucu olarak ortaya çıktı diyebilirim.

En eskisinden başlayalım. Galatasaray Üniversitesi’nde en sevdiğim derslerden birisiydi siyasal düşünceler tarihi. Bu dersleri veren hocam Alexandre Toumarkine, son derece kapsamlı ve sistemli bir şekilde bu

dersi anlatırdı; bu alanın eksiklikleri, metodolojik olarak bu derste başka ne yapılabilir gibi konuları ve soruları onunla ve başka arkadaşlarımla çok konuşurduk. Aslında o dönemlerden itibaren arkadaşlarımla, hocalarımla yaptığımız birtakım şeylerin bir sonucu diyebilirim bu kitaplar. Siyaset bilimi, felsefe ve tarihin kesişiminde yer alan ve “tarih” boyutunun aslında çoğu zaman geri planda kaldığı bir disiplin olan siyasal düşünceler tarihine tarih metodolojisiyle yaklaşmamda da bir tarihçi olan Toumarkine’in ve onun etkisiyle lisansta okuduğum Jean Touchard gibi tarihçilerin kitaplarının büyük etkisi vardır.

Son on bir yıldır üniversitede ve üniversite dışında verdiğim dersler bu kitabın esas fikirlerinin oluşumunu sağladı. Düşünce tarihine nasıl yaklaşmalıyız, ben nasıl yapıyorum sorularını sormamı bu dersler de sağladı. O arada bu konunun metodolojisi üzerine de bir kitap yayınladım: *Siyasal*

Düşünceler Tarihine Giriş: Tarihyazımı, Temel Yaklaşımlar ve Araştırma Yöntemleri, 2017’de Tarih Vakfı Yurt Yayınları’ndan yayınlandı. “Siyasal düşüncelerin tarihi daha önce nasıl yazılmıştır?”, “bundan sonra nasıl yazılabilir?” sorularına yanıt aramaya çalıştığım bir kitaptı. Bunun ardından elbette “peki hocam siz nasıl yazarsanız yazarsınız?” diye sorular geldi. Ve zaten uzun zamandır aklımda olan ders notlarımı kitaba dönüştürme fikrini yavaş yavaş somutlaştırmaya başladım. Sonunda pandemi ve pek çok başka sorunla da uğraştığımız dört yıllık zor bir dönemin ardından bu yazım sürecini tamamlamayı başarabildim.

Kitabı hem bir ders kitabı gibi, hem de akademisyenler ve genel okur için bir referans kaynağı olarak görebiliriz, ne de olsa temel amacım onlara derslerde, araştırmalarında ya da genel okumalarında bir yol haritası sunmaktı. Ama aslında her kitabı başkaları için olduğu kadar kendimiz için de yazarız. Bu kitapta bu belki daha da belirgin; ele aldığım teorik konuların derinliği içinde, kavram çeşitliliği içinde kaybolmak çok kolay, ben de bu zengin konular içinde okurlarla birlikte yolumu bulmak için mümkün olduğunca berrak ve sistemli bir anlatı geliştirmeye çalıştım. Verdiğim dersler bir bakıma bu işi kolaylaştırdı: Konuların mümkün olduğunca iyi kavranması için derslerimi bazen şematizme varan bir planlılık içinde anlatırdım. Kitabın “mimarisi” o derslerin planlarına, o derslerin başlık ve alt başlıklarına dayanıyor. Tabii bu kadar basit de değil: Yazmaya başladığım ilk yıl boyunca belki sadece planı

ayrıntılılaştırmakla uğraştım ve son günlere kadar da içindekiler listesinde, başlıklandırmada değişiklikler yapmaya devam ettim.

Ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok bu konuyu ele alan çalışma var. Birçoğu yıllardır üniversitelerde ders kitabı olarak da okutuluyor. Bu çalışmanın farklılığını ve alana, alana ilişkin sorulara olan katkısını nasıl tanımlamak daha uygun olur sizce?

Bu kitabın alana olan katkısını birkaç noktada özetleyebiliriz sanıyorum. Zaten görebildiğim kadarıyla sosyal medyada, çeşitli değerlendirme yazılarında kitabın çokça öne çıkarılan bir temel özelliği var: geniş kapsamlılığı. Bunun günümüz akademisinde neden şaşkınlık uyandırdığını anlayabiliyorum: Ne de olsa üniversitelerde belirli bir konunun uzmanı olmak ve sadece o konuda makale yazıp yayınlamak bir kıymet ve rağbet görüyor. Tabii bu uzmanlaşma çok kıymetli araştırmaların yapılmasını da beraberinde getirebiliyor ama akademik üretimin bundan ibaret hale gelmesi bütünlüklü bir bakışı gözden kaçırmamıza neden oluyor. Bütünlüklü bakış derken doğal ve toplumsal gerçekliğin bütününe ya da toplumun tamamına bakıştan veya disiplinlerarası yaklaşımlardan bile bahsetmiyorum: Kendi disiplinlerimize bile bütünlüklü bir şekilde bakamıyoruz artık. Ders kitaplarını yeniden yazmayı unutuyoruz her şeyden önce. Bunun sonucu olarak, siyasal düşünce tarihçiliğinde olduğu gibi pek çok başka alanda da uzman olduğumuz konularda yazdığımız makale ve kitaplarla ders kitapları arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkıyor. Makalelerde ve monografilerde bazen yepyeni konular ele alınıyor, bazen eski konuların incelenmesine ufuk açıcı katkılarda bulunuluyor. Ama ders kitaplarına (ve dolayısıyla derslere) bu yenilikler yansımıyor, bu yeni literatür adeta hiç yokmuş gibi yapıyoruz, çok eski ezberleri, siyasal düşünceler konusu olduğu zaman 1930'lardaki ezberleri tekrarlayabiliyoruz. Bu açıdan diyebilirim ki bir özgünlüğü var bu çalışmanın.

Yine ders kitaplarında genelde öğrencilerimize mümkün olduğu kadar kapsamlı bir şekilde, az sayfada çok yoğun bir konuyu aktarıyoruz; bu tür kitaplarda çok fazla dipnot olmaması beklenir. Bir de kimi konulardaki temel bilgiler o kadar yerleşiklik kazanmıştır ki bunların da sorgulanmasına

Ateş Uslu

gerek duyulmaz. Ben bunu yapmama-ya çalıştım ve ele aldığım her konuda elimden geldiğince fazla birincil kaynak (düşünürlerin kendi eserleri) ve literatür okudum. Çok bilinen aforizmaların klasik kitaplardaki yerlerini araştırdım, bazen tek bir kelimeyi yerli yerinde kullanabilmek için bile günlerce araştırma yapmam gerekti. Birincil kaynaklara dönüş en başta benim için çok ufuk açtı, çünkü herkes gibi benim de ezberlerim var, sürekli duyduğum ve benim de tekrarladığım bazı ifadeler, fikirler var siyasal düşünce alanında. Doğrudan doğruya birincil kaynaklara dönerek bunların bir kısmının yanlış olduğunu görebildim. Örneğin Aristoteles *zoon politikon* (politik canlı) diye bir tabir kullanmıştır: *Etik* ve *Politika* kitaplarında bir değil, birkaç yerde geçiyor bu. Bir de *zoon logon ekhon* (logos sahibi canlı) ifadesine yer verdiği muhtemelen Heidegger'den beri söylenegelir ve neredeyse tüm kitaplarda tekrarlanır. Oysa Aristoteles külliyyatını karıştırdığımızda böyle bir kalıba rastlamıyoruz: Evet, Aristoteles için insanların logos sahibi olmaları temel bir mesele, ama *zoon logon ekhon* gibi bir kelime öbeğine yer vermiyor eserlerinde. Kaynakların aslına dönmek, bu ve bunun gibi pek çok detayı fark etmemi sağladı. Tabii Eski Mezopotamya düşüncesinin birincil kaynaklarıyla, yirminci yüzyıl başları Osmanlı düşüncesinin birincil kay-

nakları ya da on altıncı yüzyıl Fransız düşüncesinin kaynakları farklı şeyler. Hepsinde farklı bir kaynak kritiği yöntemi uygulamak gerekiyordu; buna özel bir önem gösterdim. Literatür de tabii çok önemli. Her konuda, örneğin eski Mezopotamya düşüncesi, eski Yunan düşüncesi, eski Roma düşüncesi, yirminci yüzyıl başı Osmanlı düşüncesi konularında muazzam bir literatür gelişmiş durumda. Mümkün olduğu kadar yeni kaynaklardan yararlanarak ilgili bölümlerin çatısını oluşturdum ve yorumlarımı çeşitlendirdim. Bütün bu nedenlerle her sayfada bolca dipnot, her bölümün sonunda da ele aldığım dönem ve konuya dair ulaşabildiğim birincil kaynakların ve literatürün listesi yer alıyor. Bu şekilde her bölümde ele alınan konularla ilgili çalışmalar yapmak isteyenlerin kaynak ve bibliyografya zenginliğine ilişkin bir fikir edinmelerini umut ediyorum.

Sosyal medyadaki yorumlara baktığımda kitapta ele alınan konuların mekânsal çeşitliliğinin de çok ön plana çıktığını görüyorum. Bu açıdan da bir özgünlüğü olduğunu teyit edebilirim. Avrupa ve Kuzey Amerika'yla sınırlı kalmayan Asya, Amerika ve Afrika gibi pek çok alanı kapsayan bir siyasal düşünceler tarihçiliği yavaş yavaş geliyor, "karşılaştırmalı siyasal düşünceler tarihi" ve "küresel entelektüel tarih" gibi adlarla anılıyor bu yaklaşımlar. Kitabı bu yeni filizlenen literatüre bir

Ellen Meiksins Wood

katkı gibi düşünebiliriz. Bu arada ben kitapta "Batı" ve "Doğu" arasında keskin ayrımlar yapmamaya özen gösterdim, İslam düşüncesi, Hint düşüncesi, Çin düşüncesi ve benzeri bütün düşüncelere ayrı ayrı bölümler ayırmak yerine, her birini bir "eşzamanlılık" içerisinde izlemeye çalıştım. Her bölümde ön plana çıkan belirli bir coğrafi alan ve bununla ilişkili düşünce akımları olsa da aynı dönemlerde farklı bölgelerde nasıl fikirler geliştirildiği sorusuna sürekli olarak yanıt aradım.

Bir ders kitabı genelde öğrencilere konu hakkında olgusal ve kavramsal bilgi vermesi düşüncesiyle kurgulanır. O yüzden de bu türden çalışmalarda teorik ve metodolojik kaygılar daha ikincil bir düzeyde ele alınır. Genelde görülen bu yaklaşımın aksine kitabınızın bütününe hâkim bir temel sorunsalın olduğu görülüyor. Bu yöntemsel kaygıları biraz tanımlayarak bunun siyasal düşünceler tarihinin bütünlüklü bir biçimde kavranabilmesindeki önemini açıklayabilir misiniz?

Bu kapsamda eserlerin belli bir hat üzerinden yapılmadıkça yazılmasının mümkün olmadığını düşünüyorum: Geniş bir kapsamı olup sorunsalı bulunmayan bir kitap ister istemez hantal bir bilgi yığını haline gelecektir. Ben kitapta siyasal düşünce eserlerini toplumsal bir çerçevede ele alırken sınıfsal sömürü ve patriyarkal tahakküm ilişkilerini görünür kılmaya çalışıyorum. Siyasal düşünceler tarihçiliğinde liberal tarih yazımı yaklaşımını baskındır. Bu yaklaşımın literatüre tüm katkılarının yanında çok büyük eksikliklerinin de olduğunu düşünüyorum. Benim kitabımı ona bir alternatif okuma olarak düşünmek de mümkün. Giriş kısmında

ayrıntılı bir şekilde belirttiğim gibi kitabın ana sorunsalı ya da sorunsal dizisi tarihsel materyalist bir sorgulamaya ve materyalist feminizme dayanıyor. Bu da tabii bir seçim. Hepimiz, bir ders kitabı da yazsak, bir akademik makale de yazsak, ister istemez buna benzer seçimler yapıyoruz: Tarih yazımı ekollerinden, bilimsel araştırma yöntemlerinden bazılarını tercih ediyoruz. Yaptığımız seçimlerin adını baştan koymanın bir entelektüel dürüstlük olduğunu düşünüyorum.

Yazım aşamasında özellikle kimi öğrencilerimden, "Hocam peki size bu yönde bir eleştiri gelmeyecek mi? Taraflı bir şekilde mi yazmakla, tek bir açıdan tarihe bakmakla eleştirilmekten çekinmiyor musunuz?" soruları gelmişti. Biraz da gülümsüyorum bu soruları düşündükçe: Anaakım tarih yazımı ekollerini benimseyenlere tek yanlılık ya da indirgemecilik ithamı hiç yapılmaz, "neden alternatif yaklaşımlardan yararlanmadınız" diye sorulmaz, bilimsellikleri kendinden menkuludur. Marksist ya da feminist tarihçilerse daha baştan bu ithamlarla baş etmeleri gerektiğini bilerek yola çıkarlar. Oysa herkes, en empirisist metotları benimseyen tarihçiler bile farkına varmasalar da indirgemecilik ya da tek yanlı bakış gibi tuzaklara kapılabilir. Ben bu kitaptaki tarih okumamın tek taraflı olmadığını düşünüyorum. Aksine, bu metodolojik seçimi yaptıktan sonra yararlandığım birincil kaynakları ve literatürü mümkün olduğunca geniş tuttum: Her akımdan eser yer alıyor bibliyografyada. Üzerine zaten çok tartışılmış olan konularda Marksist ya da feminist literatüre biraz daha fazla yer veriyorum.

Tabii tarihsel materyalist düşünce tarihçiliğini tevarüs etmek başka seçimler yapmayı da gerektiriyordu. Bazı konularda zaten güçlü bir tarihsel materyalist düşünce tarihi yazımı geleneği oluşmuş durumda; Ellen Meiksins Wood'un kitapları (*Yurttaşlardan Lordlara* ve *Özgürlük ve Mülkiyet*) aklıma geliyor mesela. Debiprasad Chattopadhyaya gibi Hint Marksistlerinden bolca yararlandım, adı pek de bilinmeyen Taylandlı Marksistlerin bile eserlerini keşfetmek benim içi heyecan vericiydi. Ama çoğunlukla onlarla da bir tartışmaya girdim. Bu açıdan bakılırsa kitap boyunca kayıtsız şartsız kabul ettiğim bir yaklaşım olmadı. Marksizm'i gerçeklik hakkında hazır cevaplar veren bir model olarak değil, bir yöntem olarak alıyorum. Bazı noktalarda da bizzat kendim katkı yapmam gerekti. Örneğin İslam siyasal düşüncesi gibi kimi konularda tatmin edici bir Marksist yaklaşımdan bahsedemiyoruz. Buna benzer durumda da tarihsel materyalist yöntemi uygulayarak kendi yaklaşımı geliştirmeye çalıştım.

Çok geniş ve uzun bir cevap gerektiren soru olmak ile birlikte, en kısa biçimiyle cevaplarsanız, sizin bu çalışmanızın diğer "modern düşünce tarihi" anlatılarından en büyük farklılığı nedir?

Türkiye'de özellikle düşünce tarihi yazımında ilerlemeci-modernleşmeci tarih yazımının hegemonyası vardır. On dokuzuncu yüzyılda kaynağını bulan bu yaklaşımda modernleşme, hümanizm, Rönesans, Aydınlanma, rasyonalizm gibi kavram ve olgular neredeyse eşanlamlı şeyler olarak alınıyor ve bunların gelişimi insanlığın büyük yürüyüşünün adımları olarak görülüyor. Marksistler de bu konuda anaakım tarihçilerle aynı öyküyü anlatıyorlar aslında: Feodal Ortaçağ'ın karanlığına karşı kahramanca savaşıp özgürlükle dünyayı aydınlatan kahraman bir burjuvaziye (ve onun siyasal düşünürlerine) övgüler sıralanıyor. Bazen de Ortaçağ'da kahramanca rasyonalist düşüncüyü savunup sonunda karanlık içinde boğulan düşünürlerden bahsediliyor. Ben bu bahsettiğim kavram ve akımları kendi tarihsellikleri içinde ele aldım ve hümanizmle Aydınlanma'nın farklı dönemlerde gelişen, hatta kimi hususlarda zıtlaşabilen akımlar olduğunu, rasyonalizmin

Aydınlanma öncesindeki yüzyıllarda da uzun bir tarihi olduğunu hatırlattım. Bir de bütün bu kavramlara kendiliğinden bir olumlu ya da olumsuz anlam atfetmemeye, eleştirel bir tavır korumaya çalıştım.

İslam düşüncesinden örnekler vermek gerekirse, mesela, Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi düşünürlerin rasyonalist felsefe yorumları geliştirdikleri bilinir. Biraz önce bahsettiğim ilerlemeci-modernleşmeci anlayışta bu rasyonalizme ilerlilik, sorgulayıcılık atfedilir ve bu rasyonalizmden uzaklaşılmasına paralel olarak İslam dünyasının karanlıklara ve taassuba gömüldüğü anlatılır. Ben rasyonalist filozoflara sadece rasyonalist oldukları için sorgulayıcılık atfetmek yerine, onları toplumsal çelişkiler ve çatışmalar içerisinde konumlandırımdım. Mesela vardığım sonuçlardan biri, Farabi ya da İbn Sina gibi düşünürlerin kendi dönemlerinin egemen sınıf ideologları arasında değerlendirilebileceği oldu. Bunun birkaç Arap Marksist araştırmacı dışında çok fazla dile getirilmediğini görüyorum. Bir diğer örnek vermek gerekirse; Gazzâlî sık sık rasyonalizme karşı çıktığı, rasyonalist geleneğin İslam'da budanmasına sebep olduğu için eleştirilir. Bense kitapta Gazzâlî'yi rasyonalist olmadığı için değil, daha ziyade egemen sınıfa eleştiriye kapatıcı, siyasal iktidarı meşrulaştırıcı çabaları nedeniyle eleştiriyorum.

Rasyonalist-Aydınlanmacı düşünceye eleştirel bakış bir tehlike ortaya çıkarıyor: Kimi düşünürler ve tarihçiler modern/kapitalist rasyonaliteyi anlayışını eleştirirken modern olmayı, kapitalizmden önceki dönemleri bir tür Altın Çağ haline getirebiliyorlar. Bundan da çok rahatsızlık duyuyorum. Aydınlanma'nın aslında pek de parlak bir çağ olmadığı, doğa üzerine tahakküm, aklın tanrılaştırılması gibi sorunlarla malul olduğu anlatılırken modernite öncesinin müphemliğe yer ayırdığı, pek çok alanda tahakkümün aslında moderniteyle birlikte yerleşiklik kazandığı iddia ya da ima edilir. Ben bundan da kaçınmaya, tarihin her döneminde patriyarkanın ve sınıflı toplumun var olduğunu, her dönemin siyasal düşüncelerine sınıfsal sömürü ve eril tahakkümün çeşitli biçimlerinin sinmiş olduğunu anlatmaya çalıştım.

Kitapta "modern" kavramını neredeyse hiç kullanmadım: Bu bile pek çok

Debiprasad Chattopadhyaya

meslektaşımı şaşırtacaktır, ne de olsa bütün siyasal düşünce tarihini modern düşünceye doğru giden bir süreç olarak okuma alışkanlığı yaygın. Ben yaygınlıkla "modernite"ye atfedilen pek çok özelliğin aslında kapitalizmin özellikleri olduğu kanısındayım. Süreci bu şekilde yeniden adlandırmak en başta kendim için ufuk açıcıydı. Öyküyü "modernleşme" üzerinden anlatmak hem biraz önce söylediğim gibi Reform, Rönesans, Aydınlanma gibi birbirinden pek çok farkı olan olguları modernleşme başlığı altında eritmeye ve bunların tarihsel özgüllüklerini kacırmaya neden olabiliyor, ayrıca bizi kültüralist yorumlara da götürebiliyor. Kapitalizmin "modernite"ye kıyasla tarihselleştirmeye daha uygun, daha spesifik bir kavram olduğu kanaatindeyim. Modernite kavramıyla ilgili bir diğer sorunsal Batı dışı toplumların ele alınmasında karşımıza çıkıyor. Bütün bir 19.-20. yüzyıl tarihi bu toplumlar ve onların düşünürleri için modernleşme çabaları ve modernleşmeme inadı arasında bir gerilimin öyküsü olarak anlatılıyor. Doğru, bu dönem boyunca bir gerilim var ve pek çok toplumda "Batılılaşma", "uygarlaşma" ya da "modernleşme" tartışmaları yapılıyor. Ben

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, Japonya ya da Çin'de yapılan bu tartışmaları bu ülkelerin egemen sınıflarının kapitalizmin şu ya da bu boyutunun kendi ülkelerinde uygulanması üzerine yaptıkları tartışmalar olarak okudum. "Batı'nın teknolojisini alırken, Doğu'nun ahlakını korumak" arzusu aslında kapitalist teknolojiyi (ve ekonomiyi) alıp kapitalizm öncesi ideolojileri koruma arzusuysa belki de.

Aslında ben de kitapta kendimce bir tür ilerici geleneğin izini sürüyorum ama modernleşme ve akılcılık üzerinden bir ilerici gelenek tespit etmek yerine, çoğunun adı unutulmuş kadınlar, köleler, işçilerin eşitlik ve özgürlük taleplerini esas ilerici gelenek olarak alıyorum.

Herkesin ve özellikle öğrencilerin aklına zaman zaman gelen bir sorudur: Neden bu isimleri okuyoruz da başka isimlerin bu büyük tarih içerisinde yer almasına izin vermiyoruz? Bu düşünsel hikâyenin "kanon"unu nasıl oluşturdunuz?

Söyleşimizin başında bahsetmiştim: Yirmi yıl önce bu dersi aldığım da bu soru aklıma takılmıştı: Neden bu adamları okuyoruz biz, neden başkalarını değil? "Adamlar" diye özellikle belirtiyorum, çünkü okutulmaya değer görülen düşünürlerin hepsi erkekti. Biraz da şanslıydım, Toumarkine ayrıntılara önem veren bir tarihçi olduğundan "kanon"un dışındaki kimi eserlere yer verirdi, ayrıca Cemal Bâli Akal da hem misafir öğrenci olarak katıldığım derslerinde hem de *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı*'nda kanon dışında kalan ve düşünce tarihi açısından son derece önemli düşünürlerin olduğunu anlatıyordu. Tabii Marksist ve feminist teorinin de bu "kanon"u sorgulamamda daha o dönemlerden bir etkisi olmuştu: Okuma-yazma olanağı olmayan ya da okuyup yazsa bile eserleri önemsiz, belki de tehlikeli olarak görülen kişiler de siyaset üzerine

Mete Tunçay

Gottfried Wilhelm Leibniz. Ressam Bernhard Christoph Francke

görüşler geliştirmişlerdi ve bunları da keşfetmek gerekliydi.

Siyasal Düşünceler Tarihine Giriş kitabını hazırlarken, bu disiplinin doğduğu 19. yüzyıl başlarından itibaren yayımlanan pek çok ders kitabına bakma fırsatım oldu ve kanonun zamanla nasıl değiştiğini gördüm. Çok uzağa gitmeye gerek yok, Mete Tunçay'ın derlediği *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar*'ın farklı basımlarına baktığımızda, yıllar geçtikçe kanonda değişiklikler olduğunu görüyoruz. Bütün bunlar bana kanonun değişebilen ve belki de değiştirilmesi gereken bir şey olduğunu gösterdi. Evet, büyük düşünürler vardır ama kimlerin büyük düşünür olduğunu, kimlerin daha etkili olduğunu belki tekrar tekrar düşünmemiz, sorgulamamız gerekir. *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi*'ni kanona bağlı kalmadan yazdım: Kitabın akışı isimler değil dönemler üzerinden ilerliyor. Elbette bütün düşünürler kitapta aynı sayfa sayısına sahip değil. Bazıları yarım cümlede geçiyor, buna karşılık Platon'a ve Aristoteles'e ayrılmış bölümler var, çünkü bunu hak ediyorlar... Hem dönemlerinin siyasal düşüncesini anlamamız için büyük bir önem taşıyor onların eserleri, hem de yüzyıllar bo-

yunca pek çok başka düşünür üzerine etkili olmuşlar, halen de onları tartışıyoruz... Onları kanondan çıkarmak gibi bir lüksümüz olamaz. Ama perspektifimizi, inceleme alanımızı geniş tutarak bazı ezberleri sorgulamamız mümkün olur. Pek çok büyük düşünür kavramları icat etmemiş, kendi dönemlerinde zaten tartışılan kavramları işlemiştir. Örneğin Locke'un özgürlüğü merkeze alan bir siyaset teorisi geliştirdiğini herhalde hiçbir düşünce tarihçisi yadsımaz, ancak Locke'un döneminde yazan başka yazarlara baktığımızda en az onun kadar çarpıcı bir şekilde özgürlük üzerine düşünmüş olan pek çok düşünürün ve bu arada kadın düşünürlerin de olduğunu görürüz.

Kanonla ilgili başka sorunlardan da bahsedebiliriz. Bazen kanona alınmayan düşünürlerin siyaset teorisine temel katkıları olduğunu unutuyoruz. Fikirlerini çok önemseyeceğim bir meslektaşına Leibniz'in siyasal düşünceleri üzerine bir dersten çıktığını söylediğimde "Leibniz siyasal düşünür mü?" diye tepki vermişti. Hâlbuki Leibniz'in eserlerine baktığımızda ontoloji ve epistemolojinin yanında muazzam bir siyasal katkı da görebiliyoruz; bunlar yok sayılabiliyor. Bu arada her disip-

linin kendi kanonu var ve bu da çoğu zaman düşünce tarihçilerinin işini zorlaştırıyor. Weber büyük bir sosyolog, Adam Smith iktisadi düşünce tarihinin demirbaşlarından... Ve biz onları o kalıba soktukça başka alanlara yaptıkları katkılar üzerinden okumakta zorlanıyoruz. Oysa kitapta da hatırlattığım gibi Weber ve Smith'i siyasal düşünürler olarak da ele alabiliriz.

Ne yazık ki on-on iki düşünür üzerinden ilerlemeyen bir siyasal düşünceler tarihi kitabını akademik kamuoyuna kabul ettirmek zor. Biliyorum ki pek çok meslektaşım *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi*'nin aslında bir siyasal düşünceler tarihi kitabı olmadığını düşünecek, birinci cildi belki yararlılık tarihi, üçüncü cildi bir tür siyasi tarih, ikincisiniyse herhalde bunların karışımı olarak göreceklidir. Bense böyle bir siyasal düşünceler tarihinin yazılabileceği konusunda ısrarcıyım, üstelik bunun uluslararası literatürde de bir karşılığı var: *Cambridge History of Political Thought* serisi kanonla sınırlanmamış bir düşünce tarihi yazımı için iyi bir örnek.

Son olarak bu çalışmanın bir devamının gelip gelmeyeceğini sormak istiyorum. Çalışma bütün kapsamı ve detaylı anlatımına rağmen yirminci yüzyıl başında bitiyor. Önümüzdeki yıllarda bu çalışmayı yirminci yüzyıla uzatmayı planlıyor musunuz?

Dört yıl boyunca bu kitap üzerine çalışmanın birkaç etkisi oldu. Her şeyden önce, çok büyük bir zevk alarak ("eğlenerek" bile diyebilirdim) çalıştım, doktora tezimden sonra bir defa daha bu heyecanı bulabilmek güzel bir duyuydu. Ama bunun tüketici bir etkisi de var: Sabah Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ni okumanın ardından yolda geç Bizans şiirlerinden birkaç örneği gözden geçiriyorsunuz, sonrasında akşamüstü kütüphanede 17. yüzyılda Kore'de Konfüçyüsçü düşünürlerin tartışmalarının sınıfsal temellerine dair bir ipucu ararken ister istemez yorgun düşüyorsunuz. Kitabı yazdıkça cilt sayısı da arttı ama anlatımımı 20. yüzyıl başlarına kadar getirmeye daha en baştan karar vermiştim. Şu an için yeni bir cilt yazmayı düşünmüyorum, bunun yerine bu üç cildi canlı ve güncel tutmayı, daha önce okuma fırsatı bulamadığım kaynaklara ve güncel literatüre ulaştıkça eklemeler yapmayı tercih ediyorum.